

Anna Kandybowicz*

Druki szkolne w zasobach archiwalnych. Dzienniki lekcyjne z lat 1946–1967

System szkolny jaki obowiązuje w Polsce i w innych krajach europejskich na poziomie szkolnictwa podstawowego jest organizowany, prowadzony i finansowany przez państwo. W związku z czym rodzice, a państwo ma decydujący wpływ na większość aspektów jego funkcjonowania dotyczących organizacji, zakresu i sposobów przekazywania wiedzy oraz co najważniejsze w jakim duchu się ją przekazuje. Słowa Jana Zamoyskiego *takie będą Rzeczypospolite, jakie ich młodzieży chowanie* od wprowadzenia obowiązku szkolnego¹ można parafrazować, że jakie Rzeczypospolite, takie wychowanie młodzieży. Uczniowie po opuszczeniu szkolnych murów, w których zdobywali wiedzę, wpływają na życie polityczne i społeczne kraju, tak jak państwo wpływało na to czego i w jaki sposób uczyli się w szkole.

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie jednej z form dokumentacji, specyficznej jedynie dla placówek oświatowych, jaką są dzienniki lekcyjne. Analizie będą podlegały przechowywane w Archiwum Państwowym w Szczecinie dzienniki lekcyjne z lat 1946–1967 z zakresu szkoły podstawowej. Omówiona zostanie zarówno forma, jak i treści wpisywane do dzienników, co pozwoli ukazać wartość informacyjną/źródłową tych materiałów.

Archiwum Państwowe w Szczecinie posiada w swoim zasobie dzienniki lekcyjne w zespołach archiwalnych niektórych placówek oświatowych. Nie jest to oczywiste, ponieważ dzienniki nie są zaliczane do materiałów archiwalnych, mają kategorię B6 i w związku z tym nie są przekazywane do archiwów państwowych. Jednak przed precyzyjnym uregulowaniem przepisów w ustawie archiwalnej z 14 lipca 1983 r. zdarzało się, że po likwidacji szkoły całość wytworzonej przez nią dokumentacji trafiała do ar-

* Anna Kandybowicz – archiwistka, kustosz Archiwum Państwowego w Szczecinie. Zainteresowania naukowe: oświata na Pomorzu Zachodnim.

¹ Dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego o obowiązku szkolnym z 7 lutego 1919 r. (Dz.U. z 1919 r., Nr 14, poz. 147) wprowadził przymus szkolny dla wszystkich dzieci w wieku od 7. do 14. roku życia. Wykształcenie w zakresie szkoły powszechnej było obowiązkowe dla wszystkich dzieci w wieku szkolnym.

chiwum. Dzięki temu w aktach szkół zlikwidowanych przed 1983 r. są materiały, których nie ma w zespołach przyjmowanych po tym roku. W Archiwum Państwowym w Szczecinie są przechowywane dzienniki Szkoły Podstawowej przy Liceum Pedagogicznym w Myśliborzu z lat 1946–1961. Zostały one przekazane wraz z materiałami zlikwidowanego w 1969 r. liceum pedagogicznego². Chodziło o szkołę, która służyła za tzw. szkołę ćwiczeń dla przyszłych nauczycieli. Dane zawarte w tych materiałach posłużyły do napisania tego artykułu. Uzupełnieniem tych akt są dzienniki lekcyjne z lat 1961–1967 ze szkoły podstawowej, która działała przy Państwowym Młodzieżowym Zakładzie Wychowawczym w Czernicach³. W 2011 r. uchwałą Komisji Archiwalnej Oceny Dokumentacji uznano wymienione wyżej akta za materiały archiwalne⁴.

Prowadzenie dziennika lekcyjnego jest jednym z ustawowych obowiązków placówki oświatowej. Jest to podstawowy dokument przebiegu procesu nauczania, który zawiera informacje o zajęciach lekcyjnych (edukacyjnych) w szkołach wszystkich typów.

Zgodnie z rozporządzeniem ministra edukacji narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r.⁵ do dziennika należy wpisywać: nazwiska, imiona, daty i miejsca urodzenia uczniów, adresy ich zamieszkania oraz dane rodziców. W dzienniku odnotowuje się również imiona i nazwiska nauczycieli prowadzących zajęcia edukacyjne, tygodniowy rozkład zajęć, obecność uczniów na zajęciach, liczbę godzin usprawiedliwionych i nieusprawiedliwionych nieobecności uczniów, ponadto wpisuje się tematy przeprowadzonych zajęć edukacyjnych, oceny bieżące, śródroczne i roczne oraz z zachowania. Obecnie najczęściej jest stosowany dziennik elektroniczny, tzw. e-dziennik, czyli program komputerowy lub serwis internetowy służący do rejestracji przebiegu nauczania.

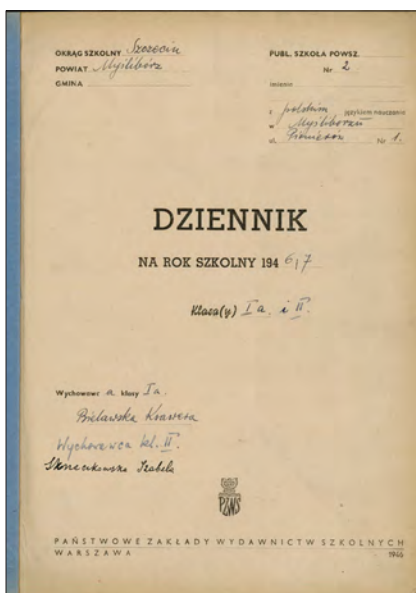
W artykule przedstawione zostały oczywiście tradycyjne dzienniki sporządzane w formie papierowej. Dzienniki lekcyjne z omawianych lat

² Licea pedagogiczne były zakładami kształcenia nauczycieli na poziomie średniej szkoły. Utworzone na podstawie ustawy oświatowej z 1932 r. Po drugiej wojnie stanowiły podstawową formę kształcenia i dokształcania nauczycieli. Zostały zlikwidowane w 1969 r.

³ Czernice – wieś położona w powiecie Pырzyce, województwo zachodniopomorskie. W tej miejscowości w latach 1960–1967 istniał Państwowy Młodzieżowy Zakład Wychowawczy.

⁴ Wcześniej były przechowywane jako dokumentacja niearchiwalna.

⁵ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).



Fot. 1–2. Strony tytułowe dzienników lekcyjnych.

Źródło: APSz, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Myśliborzu

mają format książki wielkości A4. Część z nich ma usztywnioną okładkę i są obłożone w tekturkę marmurkową, ale niektóre, zwłaszcza z lat bezpośrednio po wojnie, nie zostały oprawione. Na okładce najczęściej jest etykieta z zapisem jakiej klasy jest dziennik, chociaż zdarza się, że nie ma tych informacji i żeby ustalić z jakim dokumentem mamy do czynienia trzeba zajrzeć na stronę tytułową. Brak jest natomiast, wprowadzonej w późniejszych latach, wewnętrznej otwieranej okładki z listą nazwisk uczniów.

Trzeba wspomnieć, że dzienniki lekcyjne, tak jak świadectwa szkolne, arkusze ocen i inne druki szkolne, mają format ściśle określony przepisami ministerstwa właściwego dla spraw oświaty i wychowania i obowiązujący dla danego typu szkół na terenie całego kraju. Zastosowany formularz stanowi odzwierciedlenie nie tylko obowiązującego ówczesnie prawa oświatowego, ale również ustroju politycznego, sytuacji kulturowej, społecznej czy demograficznej.

Formularz dzienników z lat 1946–1955 jest podobny pomimo zachodzących w tym okresie zmian w prawie oświatowym i jego układ jest następujący:

1. Strona tytułowa;
2. Tygodniowy rozkład lekcji;

3. Podział materiału na miesiące i przedmioty;
4. Spis nauczycieli i podręczników;
5. Rozkład zajęć w poszczególnych dniach z podziałem na przedmioty nauczania;
6. Wykaz uroczystości szkolnych i wycieczek, praca wychowawcza oraz działalność organizacji uczniowskich;
7. Rejestr uczniów i frekwencja;
8. Zestawienia statystyczne dotyczące ruchu uczniów i wyników rocznej klasyfikacji.

W Polsce w latach 1944–1948 nadal obowiązywały przepisy prawa oświatowego z okresu międzywojennego, czyli tzw. ustawa Jędrzejewicza⁶, którą poddawano jednak ciągłym modyfikacjom. Zachowanie przez władze komunistyczne przepisów drugiej Rzeczypospolitej jest widoczne na stronie tytułowej dziennika lekcyjnego z 1946 r. w nazwie placówki, czyli Publiczna Szkoła Powszechna stopnia III z polskim językiem nauczania. Stopień III oznaczał według ustawy z 1932 r. szkołę, która realizowała pełen program szkoły powszechnej⁷. Natomiast dodanie w nazwie, że jest to szkoła z polskim językiem nauczania wynikało z faktu, iż w przedwojennej Rzeczypospolitej istniało rozwinięte szkolnictwo mniejszości narodowych. Po drugiej wojnie światowej, zmianie granic i przesiedleniach ludności Polska stała się krajem praktycznie jednolitym pod względem narodowościowym i takie rozróżnianie szkół nie było konieczne. W lewym górnym rogu strony tytułowej jest podana informacja o lokalizacji szkoły – powiat i okrąg⁸ [pisownia oryginalna] szkolny. W tym przypadku był to My-

⁶ W 1932 r. uchwalono pierwszą polską ustawę oświatową, od nazwiska jej twórcy zwaną ustawą Jędrzejewicza, która w zależności od liczby dzieci w obwodzie dzieliła szkoły powszechne na: 4-klasowe (do klasy trzeciej dzieci uczęszczały dwa lata, do czwartej – trzy lata), 6-klasowe (do klasy szóstej dzieci chodziły dwa lata) i 7-klasowej, która realizowała pełen program szkoły powszechnej. Szkoła średnia dzieliła się na 4-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum. Do gimnazjum przyjmowano dzieci po ukończeniu klasy VI szkoły powszechnej, a do liceum po ukończeniu gimnazjum. Liceum kończyło się maturą, która dawała prawo do wstępu na wyższe uczelnie.

⁷ Resort oświaty Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) wydał wytyczne organizacji publicznych szkół powszechnych pismem okólnym 12 września 1944 r. Zlikwidowano w nich podział szkół powszechnych na trzy stopnie organizacyjne. Szkoły pierwszego stopnia przekształcone zostały w niepełne szkoły o trzech lub czterech klasach jednorocznych, natomiast dzieci starsze do czwartej lub piątej klasy kierowane były do najbliższej szkoły prowadzącej naukę w tych klasach.

⁸ W formularzu z roku szkolnego 1946/47 zastosowano taką pisownię. W dziennikach lekcyjnych z następnymi lat już było określenie szkolny.

ślibórz, okręg szkolny Szczecin. Na środku strony widnieje wytuszczony napis Dziennik na rok szkolny z miejscem na wpisanie roku i klasy. Poniżej notowano nazwisko wychowawcy klasy. Na dole kartki podana została nazwa i logo z godłem wydawcy – Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych oraz miejsce i rok wydania – Warszawa, 1946. W niektórych dziennikach są adnotacje wizytatorów placówki z Kuratorium Okręgu Szkolnego.

W 1948 r. władze podjęły decyzję o zmianie ustroju szkolnego i wprowadzeniu 11-letniej szkoły ogólnokształcącej, w której obowiązkowa szkoła podstawowa to klasy I–VII, a liceum ogólnokształcące to klasy VIII–XI⁹. Spowodowało to oczywiście konieczność zmiany nazwy zgodnie ze zmienionymi przepisami. W dziennikach lekcyjnych z roku szkolnego 1949/50 jest to już Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Podstawowego Nr 1 w Myśliborzu. Nie na długo jednak, ponieważ w wyniku przejścia jej przez Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD)¹⁰, w następnym roku szkolnym 1950/51 ponownie zmieniono jej nazwę na Szkoła Ogólnokształcąca Stopnia Podstawowego Szkoła Ćwiczeń TPD przy Liceum Pedagogicznym w Myśliborzu. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci prowadziło szkoły świeckie finansowane przez państwo, w których nauczanie odbywało się na takich samych zasadach organizacyjnych i programowych jak w pozostałym szkolnictwie. Jedyną różnicą było wykluczenie z programów szkolnych nauki religii, i zastąpienie jej nauczaniem etyki. W wyniku zmian politycznych od 1957 r. zaprzestano oddawania szkół pod egidę TPD.

Na stronie tytułowej przez cały ten czas modyfikacjom ulegała tylko nazwa szkoły, inne jej elementy pozostawały bez zmian.

Właściwy dziennik zaczyna się od tabeli, do której nauczyciele wpisywali tygodniowy rozkład lekcji danej klasy z podziałem na dwa półroczia. Podane są dni tygodnia, przedmioty i godziny lekcyjne. Zajęcia odbywały się przez sześć dni w tygodniu, przy czym w sobotę najczęściej było

⁹ Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 4 maja 1948 r. w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym (Dz. Urz. Min. Ośw., nr 5, poz. 86).

¹⁰ Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD) jest ogólnopolskim, pozarządowym stowarzyszeniem działającym na rzecz dzieci. Powstało w 1949 r. w wyniku połączenia dwóch organizacji: Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (działającego od 1919 r.) i Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (działającego od 1946 r.). W okresie międzywojennym Towarzystwo prowadziło domy dziecka dla sierot, placówki opiekuńczo-wychowawcze oraz organizowało dożywianie dzieci. Po drugiej wojnie światowej jego działalność została poważnie ograniczona, koncentrując się na organizowaniu i prowadzeniu szkół świeckich bez nauki religii. W 1957 r. TPD wycofało się z ich prowadzenia i ustaliło nowe cele i metody działania. Towarzystwo prowadzi swoją działalność do dnia dzisiejszego.

o jedną lekcję mniej niż w pozostałe dni. Następna część dokumentu to rozkład materiału nauczania na miesiące i przedmioty. W tabeli notowano zakres tematyczny materiału nauczania z poszczególnych przedmiotów, ilość godzin lekcyjnych i pomoce szkolne do zrealizowania w poszczególnych miesiącach roku szkolnego. Kolejna część formularza to spis nauczycieli i podręczników. Analizując ją można zauważyć, że w początkowym okresie uczniowie i nauczyciele musieli się obywać praktycznie bez pomocy szkolnych jakimi są podręczniki. Porównując klasy VI z roku szkolnego 1946/47 i 1953/54, można zauważyć m.in., że w tym pierwszym, jedynym podręcznikiem była książka do nauki języka angielskiego, zaś pozostałe przedmioty nauczano bez książek. Natomiast w roku 1953/54 jako język obcy nauczany był język rosyjski. Podręczniki były już dostępne w większym zakresie i uczniowie mogli z nich korzystać przy nauce języków: polskiego i rosyjskiego, historii, matematyki oraz fizyki.

Rozkład zajęć w poszczególnych dniach z podziałem na przedmioty nauczania to następna część dziennika, która była pomocna w codziennej pracy nauczyciela. W formularzu zastosowano podział na poszczególne dni sześciodniowego tygodnia nauki oraz wykładane w szkole przedmioty. Na jednej stronie są rozpisane tematy lekcji z poszczególnych przedmiotów odbywanych w ciągu tygodnia. W terminologii przedmiotów nauczania widać zmiany jakie nastąpiły w polszczyźnie od tamtych lat. Nazwy niektórych zajęć szkolnych były inne niż współcześnie np.: nauka o przyrodzie, arytmetyka z geometrią, zajęcia praktyczno-techniczne, ćwiczenia cielesne. W formularzu jest również rubryka z podaną liczbą uczniów obecnych i nieobecnych na lekcji. Na końcu tego formularza przeznaczono miejsce na wpisywanie adnotacji nauczycieli dotyczących zachowania klasy i poszczególnych jej uczniów. W niektórych dziennikach lekcyjnych w rubryce „Uwagi” są następujące wpisy: *klasa zachowuje się nieodpowiednio, Miller, Kędziorek i Machowiec uciekli z lekcji gimnastyki, Grzełoński chodzi sobie do domu i spóźnia się na lekcje, Krauze rozmawia głośno na zajęciach, zabawia się rysowaniem i rzuca papierami w czasie lekcji, Michałowski przeszkadza w lekcji itp.*

Jedną z najbardziej interesujących części dziennika jest wykaz uroczystości szkolnych i wycieczek, praca wychowawcza oraz działalność organizacji uczniowskich. Jest to bardzo ciekawy materiał ukazujący zmiany w szkolnictwie i stopniowe wprowadzanie nowych socjalistycznych porządków. Najbardziej jest to widoczne na przykładzie religii katolickiej. W 1946/47 nadal silnie zaznaczona jest jej obecność w życiu szkoły. Uroczystym nabożeństwem inaugurowano rozpoczęcie nowego roku szkol-

Ta część dokumentu ukazuje również inne elementy codziennego życia z tamtych lat, chociażby niedostatek funduszy na oświatę. W dziennikach z różnych lat są zapiski o tym, że w zimie nie odbyły się lekcje z powodu braku funduszy na zakup opału i związanych z tym trudności w ogrzewaniu budynku szkolnego. Innym świadectwem tamtych powojennych czasów było zorganizowanie pogadanki na temat zabawy materiałami wybuchowymi. Nauczyciele i zaproszony milicjant dokładnie wyjaśniali jak uczniowie mają się zachować w przypadku znalezienia materiałów wybuchowych, czyli zawiadomić władze i oczywiście nie ruszać ich. Pozostaje mieć nadzieję, że takie lekcje wychowawcze zorganizowano profilaktycznie, a nie wtedy gdy zdarzyła się jakaś tragedia z udziałem dzieci.

Dzienniki szkolne z następnych lat szkolnych 1947/48 i 1948/49 ukazują zmieniającą się sytuację polityczną w kraju. Nie usuwając na razie nauki religii i obrzędów religijnych ze szkoły zaczęto w większym stopniu wprowadzać elementy „nowego ładu”. Wprawdzie początek roku rozpoczęto uroczystym nabożeństwem, ale dzieci również wysłuchały przez radio przemówienia ministra oświaty w związku z inauguracją nowego roku. Przemówienie ministra w następnych latach było stałym punktem programu rozpoczęcia roku szkolnego. Upamiętnienie dzieci –bohaterów – tak jak poprzednio polegało na uczestniczeniu uczniów i nauczycieli w nabożeństwie odprawionym w tej intencji oraz uroczystościach na cmentarzu. Natomiast pozostałe imprezy zorganizowane w szkole miały już świecki i socjalistyczny charakter. Były to akademie i pogadanki dotyczące Milicji Obywatelskiej, bitwy pod Lenino, przyjaźni polsko-radzieckiej, Rewolucji Październikowej, Kongresu Zjednoczenia Polskich Partii Robotniczych i Armii Czerwonej. Ponadto odbyła się akademie z okazji uczczenia rocznicy śmierci Lenina. W czasie Święta Pracy dzieci uczestniczyły w pochodzie pierwszomajowym.

W następnych latach tendencja rozdziału szkoły od kościoła była kontynuowana. Właściwie zostało jedynie nauczanie religii i to tylko w roku szkolnym 1949/50. W następnym w związku z przejściem placówki pod egidę Towarzystwa Przyjaciół Dzieci usunięto religię z przedmiotów nauczania¹¹. Organizowane w szkole uroczystości były podobne jak w latach poprzednich.

Następna część dziennika to rejestr uczniów i frekwencja. Tutaj nauczyciel wpisywał dane dotyczące ucznia i jego rodziny. Informacje wyma-

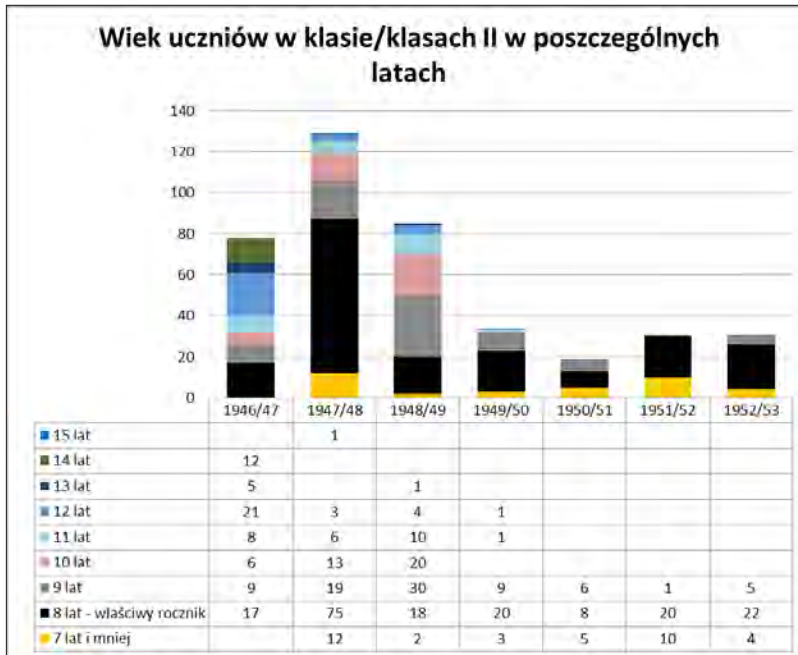
¹¹ W innych szkołach nauka religii była prowadzona do wejścia w życie ustawy oświatowej w 1961 r.

gane przez szkołę były następujące: nazwisko i imię, data urodzenia, wyznanie, język ojczysty, który rok w klasie, imiona rodziców, zawód ojca/matki oraz adres. W dziennikach od 1949 r. usunięto w formularzu pytanie o wyznanie. W tej części dziennika lekcyjnego nauczyciele prowadzący zajęcia dokonywali zapisów dotyczących obecności uczniów na poszczególnych lekcjach.

Zestawienia statystyczne dotyczące ruchu uczniów i wyników rocznej klasyfikacją bardzo ciekawym materiałem badawczym. Składają się z trzech tabel zawierających dane statystyczne dotyczące ruchu uczniów, wyników ich klasyfikacji oraz podziału dzieci według płci, wieku i wyznania. Jedna z tabel ukazuje rotację uczniów w czasie roku szkolnego, czyli liczbę dzieci, które otrzymały promocję (lub nie) do następnej klasy, nie klasyfikowanych czy przeniesionych do innej szkoły.

Szczególnie zwraca uwagę tabela przedstawiająca przekrój wiekowy dzieci i wyznawaną religię. W dziennikach lekcyjnych z lat 1946–1948 są w formularzu szczegółowe pytania o religię wyznawaną przez ucznia rozpisane na wyznania: rzymskokatolickie, greko-katolickie, ewangelickie, prawosławne, mojżeszowe i inne. Formularz jest wzorowany na drukach pochodzących z II Rzeczypospolitej, która była państwem wielonarodowościowym i wielowyznaniowym. Analizowane dzienniki jednak nie ukazują wielokulturowości społeczeństwa. Na podstawie danych zamieszczonych w tym statystycznym zestawieniu oraz w rejestrach uczniów można stwierdzić, że wszystkie dzieci uczęszczające do tej szkoły były narodowości polskiej i wyznania katolickiego. Od zmiany przepisów oświatowych w 1949 r. formularz odnosi się jedynie do wieku uczniów, nie ma w nim pytania o wyznanie.

Omawiane zestawienie jest interesujące również z powodu statystycznego rozpisania wieku uczniów w klasie. Jest świadectwem swoich czasów, ukazuje skutki braku możliwości nauki z powodu polityki okupanta. W roku szkolnym 1946/47 utworzono łączoną klasę I i II, w której w roku szkolnym przerabiano materiał dwóch klas. Przyjęto do niej 40 dzieci i młodzieży w wieku od 8 do 14 lat. Różnica wieku była bardzo duża i w przypadku niektórych uczniów wynosiła aż 7 lat, czyli tyle lat w czasie których powinno się ukończyć ówczesną podstawówkę. Oprócz organizowania klas, w których w jednym roku szkolnym przerabiano materiał dwóch klas, zdolniejszych uczniów przenoszono w trakcie roku szkolnego do wyższej klasy. W początkowym okresie funkcjonowania szkoły we wszystkich klasach była duża różnica wieku, średnio 5–6 lat. Z oczywi-



Zestawienie ukazujące wiek uczniów w klasie/klasach II w poszczególnych latach szkolnych (opracowanie własne).

stych względów z biegiem czasu sytuacja się normalizowała. W późniejszych latach różnica wieku dzieci w klasie uległa zmniejszeniu, ale nadal była duża bo wynosiła 4–5 lat. Dopiero od roku szkolnego 1952/53 dysproporcje między uczniami się wyrównały i wynosiły jedynie 3 lata. Najwięcej było dzieci z właściwego rocznika i po kilka z wcześniejszego i z późniejszego. Od roku szkolnego 1953/54 odstąpiono od zamieszczania statystycznego zestawienia ukazującego przekrój wiekowy uczniów.

W omawianej szkole oprócz nauczania dzieci prowadzono bezpośrednio po wojnie również doksztalcanie dorosłych. W roku szkolnym 1946/47 zorganizowano klasę (kurs doksztalcający) dla 16 uczniów, którzy przekroczyli już wiek szkolny (mieli od 17 do 40 lat), aby mogli oni ukończyć szkołę podstawową, a którzy przed podjęciem nauki mieli ukończone od 3 do 6 klas szkoły powszechnej.

Od roku szkolnego 1951/52 wprowadzono dodatkowy formularz, czyli oceny pracy uczniów, których we wcześniejszych dziennikach lekcyjnych nie wpisywano.

The image shows two pages of a school diary. The left page is titled "OCENA PRZEZ" and the right page is titled "OCENA NAUCZANIA". Both pages contain columns for subject names and numerical scores. The subjects listed include: *Historia*, *Geografia*, *Matematyka*, *Fizyka*, *Chemia*, *Biologia*, *Wychowanie fizyczne*, *Wychowanie społeczne*, *Wychowanie moralne*, *Wychowanie estetyczne*, *Wychowanie ekologiczne*, *Wychowanie zdrowotne*, *Wychowanie zawodowe*, *Wychowanie artystyczne*, *Wychowanie przyrodnicze*, *Wychowanie ekonomiczne*, *Wychowanie polityczne*, *Wychowanie społeczno-gospodarcze*, *Wychowanie kulturowe*, *Wychowanie historyczne*, *Wychowanie literackie*, *Wychowanie muzyczne*, *Wychowanie plastyczne*, *Wychowanie teatralne*, *Wychowanie filmowe*, *Wychowanie telewizyjne*, *Wychowanie komputerowe*, *Wychowanie internetowe*, *Wychowanie cyfrowe*, *Wychowanie medialne*, *Wychowanie komunikacyjne*, *Wychowanie społeczne*, *Wychowanie moralne*, *Wychowanie estetyczne*, *Wychowanie ekologiczne*, *Wychowanie zdrowotne*, *Wychowanie zawodowe*, *Wychowanie artystyczne*, *Wychowanie przyrodnicze*, *Wychowanie ekonomiczne*, *Wychowanie polityczne*, *Wychowanie społeczno-gospodarcze*, *Wychowanie kulturowe*, *Wychowanie historyczne*, *Wychowanie literackie*, *Wychowanie muzyczne*, *Wychowanie plastyczne*, *Wychowanie teatralne*, *Wychowanie filmowe*, *Wychowanie telewizyjne*, *Wychowanie komputerowe*, *Wychowanie internetowe*, *Wychowanie cyfrowe*, *Wychowanie medialne*, *Wychowanie komunikacyjne*.

The image shows two pages of a school diary. The left page is titled "OCENA PRZEZ" and the right page is titled "OCENA NAUCZANIA". Both pages contain columns for subject names and numerical scores. The subjects listed include: *Historia*, *Geografia*, *Matematyka*, *Fizyka*, *Chemia*, *Biologia*, *Wychowanie fizyczne*, *Wychowanie społeczne*, *Wychowanie moralne*, *Wychowanie estetyczne*, *Wychowanie ekologiczne*, *Wychowanie zdrowotne*, *Wychowanie zawodowe*, *Wychowanie artystyczne*, *Wychowanie przyrodnicze*, *Wychowanie ekonomiczne*, *Wychowanie polityczne*, *Wychowanie społeczno-gospodarcze*, *Wychowanie kulturowe*, *Wychowanie historyczne*, *Wychowanie literackie*, *Wychowanie muzyczne*, *Wychowanie plastyczne*, *Wychowanie teatralne*, *Wychowanie filmowe*, *Wychowanie telewizyjne*, *Wychowanie komputerowe*, *Wychowanie internetowe*, *Wychowanie cyfrowe*, *Wychowanie medialne*, *Wychowanie komunikacyjne*.

Fot. 4–5. Strony dzienników szkolnych z formularzem ocen uczniów.

Źródło: APSz, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Myśliborzu

Od roku szkolnego 1956/57 dzienniki lekcyjne były bardziej dopracowane pod względem wyglądu i użyteczności. Kolejność formularzy do wpiśywania poszczególnych zagadnień nie uległa jednak zmianie. Po stronie tytułowej dodano szczegółową instrukcję dla nauczycieli dotyczącą wypełniania dokumentu. Dziennik został podzielony na działy od A do D. Były to:

- A – Rozkład materiału nauczania;
- B – Dziennik lekcyjny;
- C – Ocena pracy uczniów;
- D – Rejestr uczniów i wykaz uczęszczania.

Po objaśnieniach dotyczących wypełniania dziennika została umieszczona tabelka z tygodniowym rozkładem lekcji. Nauczyciele z poszczególnych przedmiotów wpisywali zakres tematyczny materiału nauczania, który mają za zadanie przerobić z uczniami.

Właściwy dziennik lekcyjny zaczyna się tabelą dotyczącą nauczycieli i podręczników oraz formularzem, gdzie były zapisywane hospitacje lekcji przez kierownika szkoły i wizytacje szkoły przez władze szkolne. Dalej był znany z poprzednich lat formularz, w którym nauczyciele wpisywali treść każdej lekcji bezpośrednio po jej odbyciu.

Na końcu tej części jest umieszczona tabela dotycząca wycieczek szkolnych i najważniejszych wydarzeń z życia klasy. W tym okresie, poza akademią poświęconą Rewolucji Październikowej, nie organizowano już „politycznych” apeli i pogadanek. Były natomiast wycieczki do różnych miast Polski: Warszawy, Poznania, Trójmiasta (połączona ze zwiedzaniem Malborka i Grunwaldu), oraz jednodniowe wyprawy na biwak. W szkole prowadziła działalność drużyna harcerska oraz odbywały się różne zawody sportowe, np. czwórbój lekkoatletyczny, czy rozgrywki w palanta. Organizowano ponadto: konkurs na najpiękniejszą zakładkę książkową, choinkę szkolną, konkursy literackie, uroczystości z okazji Święta Dziecka. Klasy brały udział w akcjach zalesienia kraju, podczas których sadzono drzewa.

Kolejna część dziennika to ocena pracy uczniów. Do tej tabeli nauczyciele wpisywali oceny bieżące, okresowe i końcowe poszczególnych dzieci. Pod nazwiskiem ucznia była rubryka przeznaczona do notowania uwag i wyróżnień jego dotyczących. W wyjaśnieniu, zamieszczonym na początku dziennika, można przeczytać:

Dla wystawienia sprawiedliwej oceny okresowej uczeń powinien być często pytany, a oceny notowane w przeznaczonych na ten cel rubrykach poszczególnych przedmiotów nauczania. Oceny należy pisać systemem cyfrowym przyjmując bdb – 5, db – 4, dost. – 3, niedost. – 2.

Dział kończy się zestawieniem wyników klasyfikacji uczniów, podzielonym na dwie tabele, odnoszące się do ocen i uczniów. W pierwszej podano liczbę poszczególnych ocen z przedmiotów nauczania z podziałem na cztery okresy roku szkolnego. Druga natomiast zawiera dane staty-



Fot. 6. Regulamin uczniowski z dziennika szkolnego.

Źródło: APSz, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Myśluborzu.

styczne dotyczące liczby uczniów w klasie: ogółem, klasyfikowanych (bądź nie), oraz z ocenami niedostatecznymi.

Ostatnim działem dziennika jest rejestr uczniów i wykaz ich uczęszczania, gdzie nauczyciel notował obecności, nieobecności i spóźnienia dzieci. Formularz jest taki sam jak w poprzednim okresie, nie dokonano w nim zmian.

Na wewnętrznej stronie okładki dziennika zostały umieszczone wytyczne do pracy wychowawcy klasowego i obowiązujący wówczas regulamin szkolny.

Niektóre zawarte w nich zasady i wytyczne są uniwersalne i mogą dotyczyć szkół, nauczycieli i uczniów wszystkich czasów, ale są też fragmenty wyraźnie wskazujące czasy, w której akta zostały wytworzone. Cele i zadania, jakie wyznaczyły władze nauczycielom i uczniom są najbardziej widoczne we wstępach do omawianych dokumentów. Początek regulaminu brzmi:

Zadaniem ucznia w szkole jest uczyć się systematycznie i pilnie oraz wytrwale pracować nad sobą, aby wziąć jak najpełniejszy udział w budowie Polski So-

cialistycznej i móc w ścisłej więzi z masami pracującymi całego świata skutecznie zwalczać wrogów pokoju i socjalizmu. Uczeń winien brać udział w życiu społecznym szkoły, być koleżeńskim, pomagać innym w nauce i pracy, otwarcie krytykować i przezwyciężać błędy własne i błędy kolegów szczególnie tych, którzy swoją postawą obniżają poziom pracy szkoły.

Pozostałe przepisy obowiązujące ówczesnych oraz obecnych uczniów szkół podstawowych mają wiele cech wspólnych. Jedyną dużą, ale ważną różnicą jest fakt, że dzisiejsza młodzież ma wprawdzie obowiązki, ale są również uregulowane legislacyjnie prawa ucznia¹². Natomiast uczniowie z lat 50. i 60. XX w. mieli jedynie obowiązki, o ich uprawnieniach w przepisach szkolnych nie wspomniano. W omawianym regulaminie uczniowskim są podane normy dotyczące nauczania w szkole oraz zachowania się i higieny osobistej uczniów. Wyszczególniony jest również system nagród dla tych wyróżniających się i kar dla naruszających obowiązujące w szkole zasady.

Wytyczne do pracy wychowawcy klasowego są napisane w podobnym stylu co regulamin uczniowski. We wstępie do nich można przeczytać jakie zadania wg władz miała spełniać szkoła i mający szczególnie ważną rolę w wykonywaniu tych wytycznych wychowawca:

Szkoła w Polsce Ludowej ma za zadanie wychowanie młodzieży przygotowanej do aktywnego udziału w budownictwie społeczeństwa socjalistycznego, ideowej, głęboko oddanej swojej Ojczyźnie i głęboko internacjonalistycznej, władającej podstawowym zasobem wiedzy, kulturalnej, dzielnej, wytrwałej, pracowitej, zdolnej do pokonywania trudności.

W dalszej części dokumentu są wyszczególnione konkretne obowiązki wychowawcy klasowego, który miał za zadanie wszechstronne poznanie uczniów i ich rodzin, by móc ich wspierać w nauce, rozwijaniu ich zainteresowań, pilnować odpowiedniego zachowania, uczęszczania do szkoły oraz troszczyć się o ich zdrowie. Wykaz jego zadań obejmował również: pomoc w działalności samorządu klasowego i organizacji młodzieżowych oraz prowadzenie dokumentacji szkolnej takiej jak: dziennik lekcyjny, arkusze ocen, świadectwa szkolne czy różnego rodzaju zestawienia statystyczne.

W roku 1961 r. po raz pierwszy w Polsce Ludowej przepisy oświatowe zostały wprowadzone aktem prawnym o randze ustawy¹³, która re-

¹² Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. Nr 95, poz. 425 z późn. zm.)

¹³ Ustawa z dnia 14 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz.U. z 1961 r., Nr 32, poz. 159, 160).

gulowała podstawowe cele nauczania i wychowania w Polsce, budowała ustrój i organizację szkolną. Ustalała też zadania szkół oraz zasady ich współdziałania z rodzicami, organizacjami społecznymi, młodzieżowymi i zakładami pracy. Poruszone zostały takie zagadnienia jak: przedszkola, szkoły podstawowe, zasadnicze szkoły zawodowe, szkoły średnie, szkoły i zakłady specjalne, jak również problematyka wychowania dzieci i młodzieży, kształcenie i doksztalcanie nauczycieli oraz osób pracujących. Zniesiono nadal częściowo obowiązujące przepisy przedwojennych aktów prawnych, a cele nauczania i systemu oświaty zweryfikowano, nadając im formalnie socjalistyczny charakter¹⁴. W ustawie stwierdzono ponadto, że całokształt nauczania i wychowania w szkołach oraz innych placówkach wychowawczych miał charakter świecki, co spowodowało usunięcie nauki religii ze szkół.

Omawiany akt prawny zlikwidował „jedenastolatkę” i wydłużył o rok obowiązkową naukę wprowadzając 8-klasową® szkołę podstawową, która stanowiła organizacyjną i programową podstawę całego systemu kształcenia i wychowania. Na jej zasadach programowych oparta była organizacja zasadniczych szkół zawodowych oraz szkół średnich.

Pomimo dużych zmian w prawie oświatowym nadal stosowano formularz wprowadzony w poprzednim okresie, co można stwierdzić na podstawie dzienników lekcyjnych z lat 1961–1967 Szkoły Podstawowej przy Państwowym Młodzieżowym Zakładzie Wychowawczym w Czernicach. Reforma spowodowała oczywiście zmianę nazwy szkół. Od 1961 r. jest to „Szkoła Podstawowa Nr ... w ...”.

Dzienniki lekcyjne mogą stanowić ciekawe źródło wiedzy o czasach, w których powstały. Interesujący jest zarówno formularz, obowiązujący na terenie całego kraju i w związku z tym ukazujący, zarówno politykę oświatową państwa, ale również ogólne warunki demograficzne, religijne, obyczajowe, materialne itp., jakie panowały w danym okresie. Przejście od tradycyjnych formularzy do e-dziennika jest dowodem jak zmienia się świat, w którym żyjemy. Również same wpisy do dziennika lekcyjnego z konkretnej szkoły mogą być interesujące, ponieważ przedstawiają m.in. charakterystykę społeczną okolicy, w którym dana placówka funkcjonowała.

¹⁴ M. Pyter, *Prawne zasady funkcjonowania oświaty w Polsce Ludowej*, „*Studia Iuridica Lublensia*” vol. XXIV, 4, 2015 [dostęp 20.07.2018], s. 113.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

1. Archiwum Państwowe w Szczecinie, Państwowe Liceum Pedagogiczne w Myśliborzu,
(dzienniki lekcyjne z zakresu szkoły podstawowej w Myśliborzu z lat 1946–1961,
sygn. 273–387).
2. Archiwum Państwowe w Szczecinie, Państwowy Młodzieżowy Zakład Wychowawczy w Czernicach, (dzienniki lekcyjne Szkoły Podstawowej z lat 1961–1967,
sygn. 32–43).

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Dekret Naczelnika Państwa o obowiązku szkolnym z dnia 7 lutego 1919 r. (Dz.U. z 1919 r., Nr 14, poz. 147).
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. z 1932 r., Nr 38, poz. 389).
- Instrukcja Ministerstwa Oświaty z 4 maja 1948 r. w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym (Dz. Urz. Min. Ośw., nr 5, poz. 86).
- Ustawa z dnia 14 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania (Dz.U. z 1961 r., Nr 32, poz. 159, 160).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r., Nr 95, poz. 425 z późn. zm.).
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 25 sierpnia 2017 r. w sprawie sposobu prowadzenia przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki dokumentacji przebiegu nauczania, działalności wychowawczej i opiekuńczej oraz rodzajów tej dokumentacji (Dz.U. z 2017 r., poz. 1646).

LITERATURA

- Kępski C., *Pedagogika porównawcza, Podręcznik akademicki*, Warszawa, 2016.
- Pyter M., *Prawne zasady funkcjonowania oświaty w Polsce Ludowej*, „*Studia Iuridica-Lublinensia*”, vol. XXIV, 4, 2015 [dostęp 20.07.2018].

Anna Kandybowicz

Druki szkolne w zasobach archiwalnych. Dzienniki lekcyjne z lat 1946–1967

Streszczenie

W Archiwum Państwowym w Szczecinie jest przechowywana dokumentacja szkolna różnych typów i rodzajów jednostek oświatowych. Artykuł opisuje dzienniki lekcyjne i wpisy

do nich z zakresu szkoły podstawowej z lat 1947–1967. Analizą objęto dokumentację Szkoły Podstawowej Nr 1 w Myśliborzu oraz Szkoły Podstawowej przy Państwowym Młodzieżowym Zakładzie Wychowawczym w Czernicach.

Słowa kluczowe: oświata, szkoła podstawowa, druki szkolne, dzienniki lekcyjne.

Anna Kandybowicz

School forms in archives. Teacher's logbooks in 1946-1967

Summary

The State Archive in Szczecin keeps school stationery of various types and kinds, and from various educational units. The article describes primary school teachers' logbooks and their entries from 1947 to 1967. The analysis includes the documentation of the following schools: Primary School No. 1 in Myślibórz and Primary School at the State Youth Educational Institution in Czernice.

Keywords: education, primary school, school forms, teacher's logbooks.